

DOI 10.36074/grail-of-science.29.04.2022.064

КОМПОНЕНТ «ВЛАСНЕ ІМ'Я» В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ ФРАЗЕОСИСТЕМАХ: ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Патен Ірина

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри мовної та міжкультурної комунікації
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка,
Україна

Гавран Ірина

здобувач вищої освіти другого року навчання другого (магістерського)
рівня вищої освіти
навчально-наукового інституту іноземних мов
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка,
Україна

Анотація: У статті проаналізовано фразеологічні одиниці з компонентом «власне ім'я» англійської та української мов у руслі національно-культурної своєрідності; доведено, що фраземи з компонентом «власне ім'я» виникають на національному ґрунті і пов'язані з традиціями, звичаями, реаліями, переказами, історичними фактами того чи того етносу, вони маніфестують як загальнолюдські принципи життєдіяльності, так і національно-культурну специфіку народу – носія мови, його історичний досвід, національний менталітет, цінності та моральні підвалини; підкреслено, що між виникненням фразеологічних одиниць і національно-культурною своєрідністю народу існує діалектичний зв'язок; з'ясовано, що національно-культурні особливості фразеологізмів з компонентом «власне ім'я» виникають у результаті взаємодії низки факторів життєдіяльності лінгвокультурної спільноти: історичних, економічних, соціально-політичних, духовних і передають емоційно-оцінне ставлення народу до тих чи тих історичних фактів і явищ.

Ключові слова: фразеологічні одиниці, національно-культурні особливості, власні імена, антропоніми, національний менталітет, англійська мова, українська мова, соціально-культурна інформація.

Вивчення фразеологічного фонду певної мови з погляду лінгвокультурології націлена досліджувати співвіднесенність фразеологічних одиниць і знаків культури. Тож для того, щоб описати культурно-національну специфіку фразеологічного фонду актуалізуються значення системи еталонів, символів, стереотипів, які відтворюються у кожній мовній картині світу. Оскільки

кожна людина є представником певної культури, а відтак і її (культури) носієм, мовні знаки, виконуючи функцію знаків культури, є засобом транслявання основних установок тієї чи тієї культури. Відтак мова відображає культурно-національну ментальність її носіїв.

Антропоніми займають окреме місце у лексичній системі, що зумовлено специфікою цього лінгвістичного поняття з граматичного, семантичного, історичного та культурно-психологічного поглядів. Власне ім'я людини – це результат словотворчості для найменування певного об'єкта дійсності, необхідний атрибут існування впродовж тисячоліть, який розглядається, найперш, з позиції духовного питання, а не як простий лінгвістичний ярлик. Відтак проблема поняття власного імені та його статусу в лексичній системі є надзвичайно актуальною та цікавою.

У різні історичні періоди вивченням власних імен цікавилися насамперед філософи, і важливим аспектом філософського розгляду було питання про пізнавальну роль імен, про їхню здатність відображати суть так званого об'єкта. Проблемі пізнання природи речей через їхні імена була присвячена фундаментальна праця Платона «Кратил». У вітчизняній філософії початку ХХ ст. до цієї проблеми повертається Павло Флоренський, який у своїй книзі «Імена» писав, що «ім'я само по собі не позначає добру чи погану людину, воно – лише музична форма, за якою можна написати твір поганий чи хороший», а далі «в імені виражається тип особистості, онтологічна форма її, яка визначає далі її духовну і душевну складову» [8, с. 40].

Із середини ХХ ст. питання найменування речей стає предметом лінгвістики, і акцент досліджень переміщається з філософської проблеми про природу найменування на соціальну та культурну значущість імені, у зв'язку з чим активно вивчається національний ономастикон, а також умови, що впливають на їхній зміст, причини виникнення та зміни імен тощо. Водночас, важливим питанням ономастики стає питання про наявність у власних іменах значення, яке по-різному вирішується практично в кожному новому дослідженні, відтак відповіді дуже варіюються від повного заперечення значення у власному імені до визнання певних мовних знаків семантично повноцінними одиницями мови із більшою кількістю значень, ніж може бути в загальних іменах.

Відзначимо, що імена також сприймають як сакральну сутність, яка створює навколо людини своєрідну ауру таїнства і окреслює межу, переступати через яку можуть тільки близькі люди. Таке ставлення до імені характерно для різних культур, і форми табу, які накладають на особисті імена, є теж досить різноманітними. Зокрема, на Русі впродовж кількох століть ім'я, яке давали при хрещенні, довго залишалося невідомим за межами сім'ї.

Характерною рисою сучасної лінгвістики є орієнтація на перехід від поверхневого знання до глибинного на шляху цілісного синтетичного розуміння мови як антропологічного феномена. Мовні процеси досліджують у нерозривному зв'язку із потребами комунікативної діяльності, а відтак враховують людський фактор. Сучасна мовознавча наука характеризується посиленням інтересом до вивчення культурних традицій та стереотипів поведінки представників різних етносів [3, с. 2].

Фразеологізми, які з-поміж усіх мовних одиниць яскраво передають закодовану в них культурну інформацію, є об'єктом сучасних лінгвокультурологічних досліджень, саме вони найкраще реагують на розвиток суспільства, і є досить специфічними у кожного народу. Особливе місце у фразеологічній системі будь-якої мови займають антропоніми, які, з одного боку, ідентифікують та індивідуалізують людину, а з іншого, тісно пов'язані з історією країни, а відтак найкраще виявляють етнокультурні особливості того чи того народу, несуть багато інформації про минуле та сьогодення і є найбільш національно маркованими.

Знання і розуміння антропонімів у складі фразеологічних одиниць є вкрай важливим в аспекті міжкультурного спілкування і залежатиме від того, наскільки є відомим те чи те ім'я та й увесь контекст певної фраземи: «фонові знання відіграють ключову роль у розумінні переносних значень власних назв» [7, с. 192]. Використання власних імен у фразеологічних сполуках стає тоді зрозумілим, коли комуніканти володіють фоновими знаннями національної культури та історії того чи того народу. Кожна лінгвокультура має безліч імен, прізвищ, прізвиськ, але не кожне ім'я, прізвисько може увійти до складу фразеологічної одиниці. Не кожен носій мови з легкістю може зорієнтуватися у власних назвах і не завжди може пояснити значення фраземи, адже антропоніми «у складі фразеологізмів здебільшого втрачають зв'язок з реальними денотатами і набувають узагальненого значення» [6, с 137].

Власне ім'я у складі фразеологічної одиниці має чітко фіксоване значення, і заміна антропоніма змінює семантику цілої фразеологічної одиниці. До прикладу, у виразі *Jack of all trades* – майстер на всі руки чи *вискочити як Кузьма з маку* можна було б замінити антропонім *Jack / Кузьма* на, скажімо, *Tom – Tom of all trades*, чи *вискочити як Петро з маку*. Проте використання іншого антропоніма є сигналом про те, що вираз використовується не в усталеному вигляді, а як заново створений. При цьому власне антропонімічний компонент втрачає значення «будь-який, всякий», і, виступає як засіб індивідуалізації об'єкта, стає інформативною та стилістично забарвленою одиницею тексту.

Кожна історична епоха тієї чи тієї країни має певні імена, в семантиці яких присутні визначальні національно-специфічні, культурно-історичні або ж символічні конотації. Такі імена можна назвати антропонімами-символами. Це імена відомих людей, політиків, акторів, співаків, музикантів, біблійних, міфологічних та літературних персонажів, наділених яскравими характерологічними рисами. З часом ці імена стають національно визнаними, їхній зміст наповнюється певним набором ознак (характеру, зовнішності, професійної приналежності, соціального статусу тощо), асоціації стають стійкими й соціально значущими для мовного колективу. Залишаючись за формою іменами власними, вони втрачають значною мірою ознаки своєї категорії і стають символами тих чи тих якостей, ознак, характеристик людей: *прикидатися Шерлоком Холмсом – вдавати з себе детектива*. У цьому випадку власна назва *Шерлок Холмс* символізує професію детектива.

Фразеологізми з компонентом «власне ім'я» охоплюють різні сторони життя і діяльності, включаючи історію, різноманітні особисті пам'ятні події, економічну діяльність, психологію людей: *pull / do a Houdini* – зникнути, піти

раптом, непомітно (Гаррі Гудіні – знаменитий ілюзіоніст); *Peck's Bad boy* – людина, що ставить інших у незручне становище своєю безтактністю; *right Joe* – чесна і надійна людина; *before you can say Jack Robinson* – швидко, моментально; *Johnny - on - the - spot* – людина, на яку можна завжди розраховувати; *as proud as Punch* – гордий чоловік; а *Daniel come to judgement* – мудра людина; *Kissed the Blarney stone* – говірка та переконлива людина. «Власні імена формують ядро національно-культурної семантики у семантичній структурі англійських фразеологічних одиниць, сприяючи метафоричному переосмисленню минулого досвіду англійського народу» [4, с. 16].

Найпоширенішим чоловічим іменем англійської мови є *Jack*, яке асоціюється з веселим, хитрим хлопцем: *climb like a steeple Jack*; *Jack Drum*; *Jack Adams* тощо. Уважаємо, що колись ім'я *Jack* було настільки популярним, що стало одним із синонімів чоловіка загалом. Конотативна оцінка цього імені варіює від позитивної (*All shall be well, Jack will have Jill* – «все буде добре!» – про щасливий кінець книги, фільму), до різко негативної (*Jack Ketch* – «палач»; *Jack the Ripper* – «Джек-Різник»; *Jack Sprat* – «нікчема»).

Популярним іменем української фразеології є *Іван*. Науковці зафіксували близько вісімдесяти прикладів уживання цього імені у фраземах.

Антропоніми у складі фразеологічних одиниць української мови виступають заміном назви особи за її соціальним станом, або за її негативними властивостями, відтак класифікуємо їх «соціалізованими», адже вони є зрозумілими для носіїв української мови

Індивідуалізовані антропоніми використовують для того, щоб схарактеризувати окремі риси людини, її вдачу, поведінку; відтворити світоглядну позицію нації. З часом такі фразеологічні одиниці виконують роль засобу типізації. До прикладу, фразема *Христя в намисті* маніфестує неохайну, нечепурну, одягнуту без смаку жінку. Надмірна говірливість, сварливість в українській лінгвокультурі асоціюється насамперед з такими жіночими іменами, як *Палажка*, *Параска*, *Хвеська*, *Гапка*: *Баба Палажка і баба Параска*; *Язиката Хвеська*. «Використання антропонімів для характеристики людини є дошкульнішим, вразливішим, ніж застосування невласних найменувань» [5, с. 60].

У досліджуваних антропонічних фразеологічних системах переважають фраземи з негативною оцінкою, вони акцентують увагу на негативних рисах характеру, негативних діях чи вчинках, і до їхнього складу входять як чоловічі, так і жіночі імена: *nervous Nelly*; *cheap Charlie*; *Jack of both side // Максим бреше – як лисого чеше*; *Пішов Тарас за лозами*; *Химині кури*; *Вже по пиці знати, що Гаврилом звати*.

Наведені факти вкотре доводять національну своєрідність антропонімії, а також руйнують міф про те, що всі власні імена недовговічні. Будучи непорушними символами американської та української культури деякі власні імена стали так званою «класикою», яка навряд чи коли-небудь зникне з розмовного живого мовлення.

Використання антропонімів у мові і закріплення за ними певних символічних значень відбувається стихійно і своєрідно у кожній культурі. Українці, до прикладу, скупу людину назвуть *Плюшкіним*, а англійці *Grinch*,

Scrooge, Mammon, Shylock. Це залежить від різних чинників: літератури, певних історичних подій країни, інформації, яку громадяни отримують через засоби масової інформації тощо.

Останніми роками кількість власних імен у складі фразеологічних одиниць значно зростає, що пов'язано із з'явою нових соціальних реалій, свободою слова в Інтернеті, значним впливом масової культури на свідомість індивіда. Ці перетворення формують нову систему цінностей і набір найбільш уживаних власних імен, які характеризуються лінгвокультурною конотацією.

Аналіз фразеологічних сполук з компонентом «власне ім'я» дозволяє зробити висновок про те, що ці одиниці активно використовуються в дискурсі соціуму, в публіцистиці, в художній літературі, у ЗМІ, вони нерозривно пов'язані з мовою і залежать від громадських, історичних, політичних, військових, культурних та ін. подій, вони аксіологічно марковані і несуть оцінну інформацію, мають прагматичні характеристики, впливають на користувачів мови. Антропонімія – універсальне семіотичне явище, яке має місце в усіх природних, живих мовах.

Список використаних джерел:

- [1] Баранцев К. (упор.) (2006). Англо-український фразеологічний словник Київ: Тов. «Знання».
- [2] Білоноженко В. (уклад) (2003). Словник фразеологізмів української мови. К.: Наук. думка.
- [3] Галинська О. (2012). Лінгвокультурна інформація англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмів (автореф. дис. ... канд. філол. Наук). Київ, Україна.
- [4] Гурбанська С. (2019). Національно-культурний аспект досліджень англійських стійких висловлювань з антропонімічним компонентом у постмодерністському художньому дискурсі. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Лінгвістика*, (36), 14–17.
- [5] Марченко А., Марченко О. & Попко О. (2011). Комплексний довідник. Українська мова та література. Х.: Весна.
- [6] Лакомська І. (2018). Функціонування онімів у складі заголовкових фразем. *Записки з українського мовознавства*, (5), 37–45.
- [7] Манакін В. (2012). Мова і міжкультурна комунікація. Київ: ВЦ «Академія».
- [8] Флоренський П. (2000). *Имена*. Харків: Фоліо.
- [9] Longman Dictionary of English Idioms (1980). Harlow and London: Longman.
- [10] Wilkinson P. (2002). *Thesaurus of Traditional English Metaphors*. Routledge.